

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ ЄГИПТОЛОГІЇ В СВІТЛІ МІЖНАРОДНИХ КОНФЕРЕНЦІЙ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті на основі найновітніх досліджень учених-сходознавців проаналізовано актуальні проблеми сучасної єгиптології, виокремлено пріоритетні напрями в роботі вчених-єгиптологів, висвітлено новітні погляди на сакральне знання стародавньої цивілізації, «втаємничені» фрагменти єгипетської історії, родинні відносини, порівняно суспільні категорії «служивих людей» та «людей фараона». У ході дослідження документів і матеріалів міжнародних конференцій ХХІ століття виявлено три напрями роботи єгиптологів. До першого з них належать принципово нові відкриття в галузі історії та археології, до другого – найновіші аналітико-евристичні праці єгиптологів, доповнення й уточнення до відомих розроблень ключових історичних проблем. Третій напрям представлено доповідями та методологічними розробками прогностичного характеру. Автором статті проаналізовано проблематику сучасної єгиптології, доведено, що поглиблення знань про єгипетську цивілізацію в ХХІ столітті вимагає від дослідників серйозного переосмислення всього здобутого на сьогоднішній день писемного матеріалу та матеріальних пам'яток.

Ключові слова: єгиптологія, цивілізація, древня традиція, сакральне знання, плагіат, артефакт, сенсація, експерти.

Проблема епохальних змін і нових відкриттів у вивченні стародавньої історії на сучасному етапі досліджень часто має кон'юнктурний характер, бо дослідники інколи прагнуть досягти «сенсації» й довести те, що не має реально наукових підтверджень. Тому часто бажане видається за дійсне. Цим пояснюються численні «спростування сенсацій», що змінюються новими, які пізніше також спростовуються. Особливо це характерне для стародавньої історії Єгипту, бо, незважаючи на найвищий рівень здобутків цієї цивілізації, «втаємничений характер» сакрального знання породжує все більше нових концепцій і гіпотез. Проте до них необхідно підходити критично й обережно.

Ці питання порушувалися на трьох Міжнародних конференціях єгиптологів, які відбулися в 2004, 2009, 2012 років і були представлені вченими з більшості країн світу [2; 3; 5]. Новітнім питанням єгиптології, частковому перегляду релігійної та суспільної історії стародавньої цивілізації присвячено монографії Я. Ассмана й І. Канцельсона, в яких є посилання на «Постанови» конференцій та на окремі статті [1; 7]. Культурні сторінки єгипетської соціальної історії висвітлено в працях Г. Робінсон і В. Солкіна [4; 9-10]. Проблема повернення найцінніших артефактів стародавнього єгипетського мистецтва з європейських та американських музеїв і приватних колекцій розглядається в статтях і зверненнях єгипетського ученого З. Хавасса [11].

Автор статті прагне проаналізувати проблематику сучасної єгиптології за матеріалами найновітніх конференцій та останніх наукових і пошуково-дослідницьких праць учених-сходознавців.

Вивчення історії древньоєгипетської цивілізації перебуває в процесі постійного оновлення не лише тому, що стародавня земля цієї країни містить у собі ще багато незайдених пам'яток, а тому, що і відомі нам пам'ятки не до кінця

досліджені й розгадані та приносять сучасним дослідникам нові та нові сюрпризи (єгипетська електроенергія, обізнаність у гравітації, таємниці монументального будівництва й ін.) в новому прочитанні. Здавалося б, 20 – 30-і роки ХХ століття поставили всі крапки над «і» в дослідженні історії династій фараонів, проте, як ми спостерігаємо, підручники, які були написані в ці часи, на сьогоднішній день виглядають застарілими, бо є джерелом суб'єктивної інформації щодо бачення подій єгипетської історії вченими ХІХ – першої половини ХХ століть.

ХХІ століття знаменувалося системним обміном знань між єгиптологами різних країн за налагодженості в організації та проведенні конференцій міжнародного рівня, у ході яких було виявлено, що багато проблем з історії Стародавнього Єгипту потребують уточнення й перегляду завдяки сучасним методологічним підходам і досягненням історичної науки й археології. Відкриття спеціалістів, представлені у ході роботи конференцій, стосувалися всіх аспектів історичного розвитку Стародавнього Єгипту і, першою чергою, питань суспільних відносин, економіки, війни й культури.

Тож, єгипетська цивілізація була глибиннішою та потужнішою, ніж ми уявляємо. Проте й сьогодні у нас немає чіткої відповіді на те, як стародавні єгиптяни користувалися законом гравітації, як вони видобували і використовували електричний струм, яким чином їм удалося побудувати піраміди, сонячні храми, грандіозні стели. Археологи ще не знайшли (а можливо, вже й не знайдуть) достатньо писемних пам'яток, щоб повною мірою відтворити досягнення єгипетської медицини, усі секрети стародавніх хірургів та анестезіологів, хоча ми й уявляємо, що вони були майже фантастичними [1, с. 8].

Знання в Древньому у Єгипті були сакральними, бо їх зберігала каста жерців і той, хто в неї вступав, ставав «посвяченим», тобто таким, який зберігає таємницю всіх учених секретів. На думку М. Вернера (ІІІ Міжнародна конференція «Єгиптологія крізь епохи», Каїр, 9-10 вересня 2012 року), знання приховувалися від народу, бо вважалося, що вони можуть лише зашкодити могутності та стабільності самої держави.

Проте не лише знання в Єгипті були сакральними. Вся єгипетська цивілізація виглядала «суцільною таємницею» в очах тих, хто її відвідував (насамперед – стародавніх греків), або хто намагався дослідити окремі сторінки її життя. Цьому сприяло локальне положення Єгипту, куди не так просто можна було дістатися кочівникам-завойовникам чи простим мандрівникам. Саме це й виробило впродовж тисячоліть своєрідну, ні на кого не схожу традиційну єгипетську культуру.

«Утаємниченими» були й єгипетські правителі, представники вищої влади, які вважалися представниками бога на землі, навіть сьогоднішній день ми не знаємо, хто мав стародавніше коріння – жерці чи фараони. Фараони вперто не бажали змішування своєї крові навіть із представницями жрецької касты. Одним із достовірних фактів, який на сьогоднішній день підтверджує дійсну могутність фараонів, є те, що їхні подвійні корони містили в собі заряд електроенергії та навіть первісні електричні лампи, що вже доведено сучасною наукою. Про це повідомив П. Ніколсон з університету Кардиффа (ІІІ Міжнародна конференція «Єгиптологія крізь епохи», Каїр, 9-10 вересня 2012 року) [10, с. 19].

Ще античні автори (Лукіан, Плутарх) повідомляли, що численні приміщення єгипетських підземних храмів і лабіринтів освітлювалися рівномірним світлом

невидимих джерел. Легенди повідомляють, що підземні роботи в районі піраміди Хеопса, а також розпису стін усипальниць вели із застосуванням Незгасимого світильника [7; с. 132]. На підземних роботах використовували також пристрої з гнучкими шнурами довжиною кілька десятків метрів, що світилися. Тому в підземеллях пірамід та в усипальницях фараонів немає слідів кіптяви. Римський єзуїт Афанасій Кірхер у 1652 році у книзі «Едапус Єгиптіанус» описав Незгасиму лампу, знайдену в підземеллях Мемфіса, що не гасла від води. Та лише на межі ХХ – ХХІ століть учений С. Майєр спробував довести використання єгиптянами електричних батарей.

«Утаємниченою» була й сама єгипетська родина, котра так самовіддано зберігала та виховувала власних дітей. Окрім того, що єгиптяни, на відміну від греків і римлян, не полюбляли «манежі» й «арени», вони жили замкненим сімейним життям і не допускали, щоб хтось у нього втручався. Маючи достатньо писемних пам'яток про практично незалежне становище жінки в єгипетській родині, ми не маємо точних уявлень про всі ті важелі в посімейних відносинах, особливості укладання шлюбу, місце гетер у єгипетському суспільстві.

Любовна лірика древніх єгиптян у ХХ столітті для більшості дослідників була підтвердженням узаконеного «інцесту» в середні переважаючої кількості єгипетських родин. І лише на межі ХХ – ХХІ століть дослідники довели (вивчивши безліч сімейних архівів), що народна тисячолітня традиція зумовлювала закоханих чоловіків називати свою дружину «милою сестрою», а дружини величали своїх чоловіків «найріднішим братом». Проте родини фараонів до часів Нового царства дотримувалися правила «незмішування крові» навіть із найближчим аристократичним оточенням. Це питання було порушене співробітником Британського музею, доктором Н. Страдвіком (І Міжнародна конференція «Лики Єгипту: минуле й сьогодення великої цивілізації», Каїр, 17 листопада 2004 року) [8; с. 84].

На сьогоднішній день таємницею для нас залишаються й історичні моменти переходу від однієї до іншої династії фараонів. Так, нерозгаданими залишаються таємниця народження та смерті Тутанхамона, причини передачі влади від Хоремхеба до його візира – Рамзеса I. І таких «білих п'ятен» в історії єгипетської політичної влади чимало. Наприклад, дослідження мумії KV35 (можливі залишки цариці Нефертиті), а також суперечки між єгипетськими та англійськими археологами довели, що вчені ще не здатні відрізнити мумію сорокарічної жінки від мумії шістнадцятилітнього хлопчика. На сьогоднішній день ми також не можемо стверджувати хто був батьком Тутанхамона – Аменхотеп III (якого він сам називає своїм батьком), Ехнатон (батько чи тесть?) чи Хоремхеб, визначний полководець фараона-реформатора. Останній, до речі, сам звів Тутанхамона на престол, а потім єдину гробницю цього 19-літнього хлопчика залишив неушкодженою, винищивши всі інші, пов'язані з пам'яттю про Ехнатона. Що ж до мумії KV55, то досі не відомо, кого вона нам представляє – Ехнатона чи Хоремхеба? (Професор Мюнстерського університету Е. Греф, І Міжнародна конференція «Лики Єгипту: минуле й сьогодення великої цивілізації», Каїр, 17 листопада 2004 року) [11].

Сьогодні увагу дослідників привертає особлива категорія єгипетського населення Нового царства – «немху» (служиві люди). До таких належали чиновники всіх категорій, військові найманці середніх рангів, лікарі, торгові

агенти фараона, царські ремісники. Всі вони були на утриманні держави. Їхня платня залежала від кількості податків, що надходили до царської скарбниці. «Немху» були захищені царським судом від посягань на їхнє майно та права знаттю. Особливо посилилося становище цієї верстви за правління Хоремхеба (XVIII династія). Не зовсім з'ясовано на сьогоднішній день, яке ж було співвідношення між «немху» і «хему» (людьми фараона) у роки правління XVIII династії.

Щоб знайти відповіді на ці та інші питання, ми звернулися до матеріалів міжнародних наукових конференцій початку XXI століття з проблем єгиптології, які є нагальними для сучасних дослідників із цієї галузі сходознавства. Теми доповідей, із якими виступили вчені на трьох конференціях (Міжнародна конференція «Лики Єгипту: минуле й сьогодні великої цивілізації», Каїр, 17-18 листопада 2004 року; Міжнародна конференція «Досягнення та проблеми сучасної єгиптології», Москва, 29 вересня – 2 жовтня 2009 року; Міжнародна конференція «Єгиптологія крізь епохи», Каїр, 9-10 вересня 2012 року), умовно можна поділити на *три напрями*. До *першого* належать принципово *нові відкриття* в галузі єгиптології та археології – віднайдення нових додинастичних поховань в Аварисі (доктор І. Форстнер-Мюллер), на ґрунті ландшафтних досліджень перегляд старої єгипетської хронології, особливо хронологічних меж між Стародавнім і Середнім царствами (Е. Греф), відкриття нових, значно ширших кордонів Єгипту в добу Стародавнього царства (К. фон Пілгриму), нові відкриття підводної археології (А. Белова, Д. Фабр), про розкопки французької експедиції й віднайдення 5000-літнього човна фараонів під час експедиції в Абу-Раваш, на захід від Каїра (доктор К. Шалл), про досягнення чеської єгиптології в районі міста Абусира (Б. Вахла), було представлено свідченнями існування культу богині Ізиди у варварських племен Північного Причорномор'я в IV-V століття н. е. (С. Ярцев), аналіз поховання вельможі Веркалгора, який імовірно був родичем фараона IV єгипетської династії Менкаура (М. Вернер) та ін. [2; 3;5;].

До *другого напрямку* можна віднести доповіді про *аналітико-евристичні відкриття* найновішої єгиптології – порівняння дидактичної традиції в давньоєгипетській і китайській літературі (професор Му-Чу Пу), нові методологічні підходи до вивчення техніки давньоєгипетського живопису на прикладі кількох приватних гробниць періоду правління XVIII династії (доктор К. Летерм), значення скла в товарообігу Єгипту епохи Нового царства, співвідношення імпорту та експорту скляних виробів на користь Єгипту (П. Ніколсон), питання «обміну» лікарями між єгипетськими й близькосхідними правителями, засвідченим в документах Амарнського архіву та архіву в Богазкеї (С. Карамелла) та ін. [2; 3;5;].

Третій напрям представлено доповідями та методологічними розробками *прогностичного характеру*. Була продемонстрована віртуальна модель фіванської гробниці TT14 (доктор М. Бетро), представлено варіанти реставраційних проектів розкриття змісту найдавніших ієрогліфів, що датуються IV тисячоліттям до н.е. (А. Владимиров), проект реконструкції коптського поховального обряду на основі вивчення понад 40 поховань некрополя Дейр аль-Банат (А. Войтенко), продемонстровано нові досягнення роботи з тканинами некрополя (Н. Синіцина), комп'ютерну реконструкцію зовнішнього вигляду мумій (Ф. Канца, К. Колосов) та можливості її вдосконалення й ін. [2; 3;5;].

Україна на цих конференціях була представлена лише одним науковцем – О. П'янічуком (Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна). У доповіді на підставі вивчення магічних текстів епохи Середнього царства доведено деякі нові аспекти міфологічної свідомості древніх єгиптян, яка складалася з особливих уявлень про Всесвіт [5].

У ході роботи конференцій розглядалося питання про повернення Каїрському музею старожитностей усіх артефактів, вивезених раніше на Захід, зокрема в європейські музеї, обговорювалася книга Германа Шлегеля, присвячена цариці Нефертиті, яка, на його думку, стала рушійною силою всіх радикальних змін у культурі й політиці свого часу. Порухувалися питання про статеву приналежність Ехнатона (Захі Хавасс), таємницю державного рівня про народження та смерть Тутанхамона (Е. Греф, Л. Баве), про наявність у Стародавньому Єгипті електроенергії на електричних ламп, проблему, підняту ще в 50-60 роках ХХ століття (В. Кеніг, Р. Хабек, П. Крас і Р. Хабард) [5].

У зазначених конференціях брав участь молодий московський учений В. Солкін, творчість якого стала предметом гострих наукових суперечок. Він відомий виданнями (які, до речі, всі були екранізовані на початку ХХІ століття) «Сонце володарів: древньоєгипетська цивілізація епохи Рамессидів», «Сакральний аспект феномена знання в древньоєгипетській традиції», «Епоха міжкультурних контактів: Древній Єгипет часів правління Рамсеса III (1185-1153 роки до н.е.)». Безумовно, В. Солкіна можна звинуватити певною мірою як у плагіаті, так і в перебільшеній популяризації ще не доведених на практиці нових ідей, проте його книги й фільми зробили Єгипет зрозумілим і доступним для широкого загалу читачів та глядачів [9; 10].

У наш час продовжуються дебати навколо версії таємниць єгипетського монументального будівництва, висунутих експертом зі стародавніх цивілізацій В. Сундаковим та старшим науковим співробітником МДУ Г. Носсовським. Мова йде про те, що всі архітектурні пам'ятки Стародавнього царства (піраміди, храми,obelisks) побудовані з бетону, секретом виготовлення якого володіли прадавні будівельники за три тисячі років до нашої ери. Ця гіпотеза достатньо суперечлива, проте має право на обговорення. Інакше, як можна було з Асуана до Мемфіса транспортувати багатотонні кам'яні блоки і досконало обробляти їх дерев'яними й мідними знаряддями праці, оскільки Єгипет доби Стародавнього царства металу не знав? [3].

Сьогодні вчені здебільшого не ставлять за мету хронологічно відтворити історію Давньоєгипетської цивілізації, а прагнуть розкрити ті складові, що найглибше розкривають традиційність і неповторність великої країни минулого, колиски людства. У світлі доповідей та рішень міжнародних конференцій провідних єгиптологів світу, в наш час завдяки новим відкриттям стародавня цивілізація набуває все нових і нових обрисів. Саме в ній зародилися основи всіх знань, пізніше взятих на озброєння греками й римлянами, а потім – європейцями.

На Міжнародній конференції «Єгиптологія крізь епохи» (Каїр, 9-10 вересня 2012 року) відомий чеський археолог Б. Вахла, визначаючи перспективи розвитку єгиптології, зазначив: «Знайти нову піраміду фараонів нам уже, мабуть, не вдасться. У нас, наприклад, є інформація про всі об'єкти, які заховані під пісками пустелі. Є супутникові фотографії досліджуваного нами місця, ми провели уважний геофізичний аналіз цієї області. Багато пірамід і поховань згадуються у

письмових джерелах. Питання лише часу, коли наші наступники до них доберуться» [2].

Отже, поглиблення знань про єгипетську цивілізацію в XXI столітті вимагає від дослідників серйозного переосмислення всього накопиченого на сьогоднішній день письмового матеріалу та матеріальних пам'яток. Головне – не намагатися репрезентувати сенсаційне відкриття, а досліджувати явище багатопланово, враховуючи всі версії й наукові гіпотези. При цьому необхідно розуміти, що і сучасна точка зору на ті чи ті події давньоєгипетської історії не може бути «істиною в останній інстанції». Єгипет продовжує залишатися таємницею для дослідників, лише поступово розкриваючи свої секрети. Проте дослідження таких перспективних галузей єгипетського знання, як медицина та фізика (зокрема електроенергія), допоможуть розібратися в масштабі справжніх знань єгиптян і можуть посприяти сучасній науці.

Список використаних джерел

1. Ассман Я. Египет: теология и благочестие ранней цивилизации [Текст]: монография / Я. Ассман. – М. : Мысль, 2009. – 370 с.
2. Достижения и проблемы современной египтологии: материалы I Международной конференции (Каир, 17 – 18 ноября 2004 года). – Режим доступа: <http://umma.ua/ru/news/world/2012/10/09/12603>
3. Достижения и проблемы современной египтологии: материалы II Международной конференции (Москва, 29 сентября – 2 октября 2009 года). – Режим доступа: <http://umma.ua/ru/news/world/2009/07/26/10430>
4. Древний Египет. Энциклопедия / сост. Солкин В.В. – М : Арт-Родник, 2005. – 510 с.
5. Египтология сквозь эпохи: материалы III Международной конференции (Каир, 9-10 сентября 2012 года). – Режим доступа: <http://umma.ua/ru/news/world/2012/09/18/12110>
6. Искусство стран и народов мира: краткая художественная энциклопедия: в 6 т. – М.: Руссика, 2004. – Т.3. – 767 с.
7. Кацнельсон И.С. История Древнего Египта [Текст]: монография / И. С. Кацнельсон. – СПб.: Знак, 2012. – 450 с.
8. Робинс Г. Женщины в Древнем Египте / Г. Робинс / Египет. – М. – Иерусалим, 2011. – С. 167 – 252.
9. Солкин В. В. Египет: вселенная фараонов / В.В. Солкин. – М.: Алтейа: Новый акрополь, 2001. – 448 с.
10. Солкин В. В. Солнце Властителей: древнеегипетская цивилизация эпохи Рамессидов / В.В. Солкин. – М.: Алтейа: Новый акрополь, 2000. – 262 с.
11. Хавасс Захи. Артефакты из гробницы Тутанхамона / Захи Хавасс. – Режим доступа: <http://umma.ua/ru/news/world/2011/08/01/1910>

И. В. Цебрій

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ ЕГИПТОЛОГИИ В СВЕТЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ КОНФЕРЕНЦИЙ XXI ВЕКА

В статье на основе новейших исследований ученых-востоковедов проанализированы насущные проблемы современной египтологии, выделены приоритетные направления в этой отрасли исторической науки, высветлены новые взгляды на сакральное знание древней цивилизации, «потаянные» фрагменты египетской истории, семейные отношения, проведено сравнение между общественными категориями «служивых людей» и «людей фараона». В исследовании документов и материалов Международных конференций XXI века выявлены три направления работы египтологов. К первому из них принадлежат принципиально новые открытия в области истории и археологии, ко второму – аналитико-эвристические труды новейшей египтологии, дополнение и уточнение к

известным разработкам ключевых исторических проблем. Третье направление представлено докладами и методическими разработками прогностического характера. Автором статьи проанализирована проблематика современной египтологии, доказано, что углубление знаний о египетской цивилизации в XXI веке требует от исследователей серьезного переосмысления всего накопленного на сегодняшний день письменного материала и материальных памятников

Ключевые слова: египтология, цивилизация, древняя традиция, сакральное знание, плагиат, артефакт, сенсация, эксперты

I. V. Tsebriy

MAIN TRENDS OF RESEARCH IN EGYPTOLOGY FROM THE PERSPECTIVE OF INTERNATIONAL CONFERENCES OF THE 21st CENTURY

The article introduces the urgent problems of modern Egyptology, priority areas for Egyptologists, the latest views on the sacred knowledge of ancient civilization, and "secret" fragments of Egyptian history. Problem epochal changes and new discoveries in the study of ancient history at the present stage of studies often have the contemporary features because in many cases researchers want to achieve "sensationalism" and prove the facts that have no real scientific evidence. This wishful thinking is the reason of the numerous "sensational refutations" replacing the previous ones. This is especially true for ancient Egyptian history, for in spite of the highest achievements of civilization, "secret" sacred knowledge creates more new concepts and hypotheses. However, they should be approached critically and carefully. The author sets the goal to analyze the problems of modern Egyptology using the new materials for conferences, the latest scientific research and prospecting works of orientalists.

Egyptian civilization was more profound and powerful than we can imagine. Today we cannot clearly explain how the ancient Egyptians used the law of gravity as they produced and used electricity, how they managed to build pyramids, sun temples, and grand steles. Archaeologists have not found yet (and possibly won't find in the nearest future) written records that might reproduce thoroughly the achievements of Egyptian medicine, all the secrets of the ancient surgeons and anesthesiologists, although we suppose that they were almost fantastic.

Today, most scientists do not aim to reconstruct the chronology of Egyptian civilization, but seek the elements revealing the profound traditions and unique nature of the great country, the cradle of mankind. From the perspectives of the reports by leading Egyptologists and decisions of international conferences, the ancient civilization of the world becomes clearly outlined. In Egypt all the human knowledge originated, and then it was adopted by the Greeks and Romans, and later was borrowed by the Europeans.

Deepening knowledge of Egyptian civilization in the twenty-first century requires a serious rethinking of the entire researching written material and material interest accumulated to date. The main thing is to avoid presenting a sensational discovery, to study the phenomenon from all sides, including all versions and hypotheses. It should be understood that a modern point of view on certain events history can not be "ultimate truth." Egypt remains a mystery to researchers, only gradually revealing its secrets. However, studies of such promising sectors of Egyptian knowledge as medicine and physics (especially electricity) will help to understand the scale of true knowledge of the Egyptians and can contribute significantly to modern science.

Keywords: Egyptology, civilization, ancient tradition, sacred knowledge, plagiarism, artifact, sensation, expert.

Надійшла до редакції 9 грудня 2014 року

* * *